

ДОСЛІДЖЕННЯ КАТОЛИЦИЗМУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ТРУДЫ КИЕВСКОЙ ДУХОВНОЙ АКАДЕМИИ» (1860-ті – початок 1900-х рр.)

У статті вперше здійснено цілісний та систематичний аналіз студій вихованців і викладачів Київської духовної академії, присвячених засадам віровчення, історії та тогочасному стану католицизму, що були надруковані в журналі «Труды Киевской духовной академии» починаючи з 1860-х рр. до початку 1900-х рр. Розглянуто основні проблеми, теми, ідеї, які стали предметом зацікавлення київських мислителів при вивченні цієї християнської конфесії, висвітлено специфіку підходу авторів статей до висвітлення та оцінки доктрини та літургії, церковних подій Римо-католицької церкви. Виокремлено основні напрями досліджень католицизму та характерні риси цих напрямів. З'ясовано, що вивчення догматичних і канонічних положень католицизму мало полемічний та історико-критичний характер; у студіях з історії Римо-католицької церкви, чернечих орденів, біографій окремих визначних осіб в історії католицизму автори публікацій спиралися на величезний масив архівних документів та періоджерел; при огляді та оцінці тогочасного стану розвитку католицизму в європейських країнах православні автори виокремлювали основні проблеми та виклики, що стояли перед Римо-католицькою церквою у середині XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: журнал «Труды Киевской духовной академии», Київська духовна академія (КДА), католицизм, Римо-католицька церква, Православна церква, догмат, богослужіння, чернечий орден, єзуїти, Папа Римський, церковно-державні взаємовідносини, поєднання церков, модернізм.

Вступ

У вересневому номері 1864 року журналу «Труды Киевской духовной академии» вихованець КДА Харисим Орда (згодом – єпископ Іриней) (Головащенко, 2015в), відкриваючи нову рубрику часопису під назвою «Обозрение иностранной духовной литературы» (Орда, 1864), ставить питання про те, наскільки назрілою та актуальною для вітчизняного читача є потреба у висвітленні на сторінках журналу католицької, протестантської богословської та церковно-історичної літератури, в огляді основних тенденцій у сфері західноєвропейської духовної журналістики, в оцінці релігійного життя тогочасної європейської спільноти. Надані автором відповіді є досить промовистими та показовими для характеристики тогочасних запитів вітчизняної інтелектуальної думки. Перш за все, зауважує Х. Орда, потрібно взяти до уваги вплив західноєвропейської науки на формування вітчизняного богослов'я: «Вся формальная сторона нашей духовной науки не самостоятельного происхождения, а ведет свое

начало от западной богословско-схоластической науки... наши православные богословы не боялись брать от своих противников что им было нужно для утверждения и развития у себя своей будущей православной науки» (Орда, 1864, с. 70). Слідування західним зразкам неминуче пов'язано із освітнім становленням вітчизняних богословів, що відбувалось у західних університетах. Отже, Х. Орда констатує ідентичність теоретичних засад вітчизняної і західноєвропейської богословської науки та їхнього викладання у період становлення богословської науки на вітчизняних теренах. У новітній час, коли тогочасна богословська наука на Заході зіштовхнулася із потребою перегляду основних засад богословської науки, вітчизняний богослов також має бути ознайомлений із проведеними змінами, запозичуючи корисні, цінні знання і досвід: «К чему строить свои собственные методы преподавания и изложения, например, догматики, библиологии или другой какой-нибудь науки, когда в других местах есть уже готовые методы преподавания, изложения и проч., поверенные уже на опыте и

показавшие успех и пригодность к делу?» (Орда, 1864, с. 75).

Міркування Х. Орди, на наш погляд, виявляють приховані (завуальовані під серпанком католицько-православного протистояння) інтуїції вітчизняних православних богословів середини XIX – початку XX ст. – усвідомлення, з одного боку, спільності-паралельності-суміжності історії досвіду розбудови богословських наук на європейських та вітчизняних теренах, з іншого, тогочасної нагальної потреби в оновленні богословських наук знову ж таки за західними взірцями реформування.

Основні напрями вивчення католицизму на сторінках «Трудов Киевской духовной академии»

Журнал «Труды Киевской духовной академии» яскраво увиразнює європейський вектор зацікавлення вітчизняної православної богословської та церковно-історичної думки. Майже кожен номер часопису, починаючи з 1860-х рр., містить одну або декілька статей, присвячених дослідженню західних християнських конфесій – католицизму та протестантизму. Це статті є різнопланові за жанром та богословською чи церковно-історичною проблематикою (публікації з основного, догматичного та моральнісного богослов'я, біблієзнавства, церковної літургії та археології, гомілетики, церковної історії тощо). Певну закономірність у появі статей, присвячених західним релігійним традиціям, відображено у двох систематичних вказівниках до журналу за 1860–1904 (Систематический указатель, 1905) та 1905–1914 (Систематический указатель, 1915) роки. Упорядниками цих вказівників виокремлено два розділи: «Сравнительное богословие» (де йде перелік статей, у яких подано розгляд католицької та протестантської догматики, супроводжуваний порівняльною характеристикою із православною традицією); «Инославный Запад» (публіцистичні огляди тогочасної релігійної ситуації у європейських країнах, у 1864–1896 рр. огляди виходили у вигляді стислих нотаток, розміщених під окремими рубриками: «Известия из Запада» (1864), «Заметки из церковной жизни Запада» (1866), «Заграничные заметки» (1868), «Из церковной хроники Запада (1869), «Из заграничной религиозной жизни» (1893–1896)) (Систематический указатель, 1905, с. 120–122).

Маємо зазначити, що потреба вітчизняного читача в ознайомленні із тогочасним станом розвитку богословської науки на Заході цілком

задовольнялась журналом «Труды Киевской духовной академии»: на його сторінках читач міг знайти як численні критико-бібліографічні статті, у яких був висвітлений творчий доробок тогочасних західноєвропейських католицьких чи протестантських мислителів (авторами цих рецензій були викладачі КДА Харисим Орда, Григорій Малеванський, проф. Афанасій Булгаков тощо), так і переклади праць західних богословів.

У нашій статті спробуємо проаналізувати опубліковані в «Трудах» дослідження, присвячені розгляду віровчення, історії та тогочасного стану католицизму, виокремити основні напрями та специфіку розгляду католицизму у цих публікаціях. Журнал «Труды Киевской духовной академии» як друкований орган КДА став відображенням наукових та публіцистичних зацікавлень київської духовно-академічної професури і вихованців Академії. Отже, проведений аналіз статей надасть можливість висвітлити характерні особливості прочитання київськими духовно-академічними мислителями релігійної традиції західноєвропейського католицизму, осмислити причини звернення до цієї традиції, прояснити, які наголоси та на що звертали увагу вітчизняні богослови та історики церкви у трактуванні того чи того феномену католицизму, в результаті цього спробувати представити їхній живий творчий діалог із богословською та церковно-історичною традицією Заходу, у якому, окрім критичного налаштування, були також інші інтенції.

Можна виокремити загальні напрями вивчення католицизму, представлені в журналі «Труды Киевской духовной академии»:

- 1) догматичні та канонічні засади Римо-католицької церкви та їхнє порівняння із засадами Православної церкви;
- 2) історія католицизму – історія папства, чернечих орденів, соборів, біографічні нариси видатних діячів Римо-католицької церкви;
- 3) історія поширення католицизму на українських землях¹;
- 4) тогочасний стан католицизму у західноєвропейських країнах (середина XIX – початок XX ст.).

Цей поділ є досить умовним та формальним, оскільки при аналізі ідей, тем і проблем та їхньої історії можна побачити, наприклад, що певну

¹ Оскільки висвітлення цього напрямку наукових студій вимагає окремого дослідження, у статті на ньому зупинимося лише побіжно.

проблему з царини догматики католицизму було розкрито в інших напрямках (дослідження історії католицизму, студії з сучасного стану католицизму тощо).

Історико-критичний аналіз догматичних і канонічних засад католицизму

Передусім варто виокремити цикл статей, присвячених розгляду догматичних положень Римокатолицької церкви. На сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» набули жвавого обговорення два нові догмати, прийняті католицизмом у середині XIX ст. – догмат про непорочне зачаття Діви Марії (булла Папи Римського Пія IX «Ineffabilis Deus» від 8 грудня 1854 р.) і проголошена на I Ватиканському соборі 18 липня 1870 р. догматична конституція «Pastor aeternus» про примат і непомильність Папи Римського у судженнях, виголошених офіційно (ex cathedra). Реакція вітчизняної православної спільноти на догматичні нововведення була очікувано бурхливою, адже затверджені нововведення ще більше віддаляли католицизм від православ'я (на думку представників останнього, від основ стародавнього вселенського християнства) у догматичній сфері. У першу чергу привертають увагу статті з цієї проблематики професорів КДА Афанасія Булгакова (Головащенко, 2015а) і Митрофана Ястребова (Кузьміна, 2016а). Посідаючи кафедри історії та розбору західних сповідань (проф. А. Булгаков) та порівняльного богослов'я (проф. М. Ястребов), вміло поєднуючи викладацьку діяльність із науковою, у своїх розвідках на сторінках «Трудов» духовно-академічні професори мали можливість звернутись як до вузького кола фахівців у цій галузі дослідження, так і до ширшого загалу читачів, порушуючи актуальні та злободенні питання тогочасного релігійного життя.

Проф. Афанасій Булгакову розвідці «Предположение о принятии еще одного нового догмата в римско-католическую догматику» (Булгаков, 1903) наводить історію «становлення-створення» католицького догмату про тілесне вознесіння Богородиці на небо: поширене в релігійній свідомості стародавньої церкви вчення про Богоматір у середні віки набуло панівного значення в Римокатолицькій церкві, згодом було перенесено у новітню історію, і у XIX ст. завдяки зусиллям орденів єзуїтів та францисканців доведено до рівня догмату. А. Булгаков поціновує історію

догмату як історію догматизації певного наявного в церковній свідомості вчення, абсолютизації приватних думок з питань віри і моралі і вивіщення їх на рівень учень, безумовно обов'язкових для усіх, і це є не що інше, підсумовує професор, як возведення умовного на рівень безумовного, людського на рівень божественного (Булгаков, 1903, с. 150). Поділяючи загальні переконання російських православних богословів щодо цього питання, А. Булгаков виступає проти визнання цього вчення догматом, оскільки воно суперечить, на його думку, церковному вченню про всезагальність наслідків первородного гріха (Булгаков, 1903, с. 164).

Другому догмату, що спричинив бурхливу хвилю критичної реакції серед православних богословів, – догмату про папську непомильність – присвячено найбільшу увагу у публікаціях «Трудов». Проф. А. Булгаков у статті «К вопросу о папской непогрешимости» (Б., 1892) наводить листування російського мислителя, ідеолога слов'янофільства Олександра Кіреєва із католицьким патером Х. (ім'я не вказано), яке містить гостру полеміку щодо правильного тлумачення прийнятого на I Ватиканському соборі догмату про папську непомильність. А. Булгаков подає основні аргументи супротивників, звісно, основну увагу приділяючи доводам О. Кіреєва. В результаті розгляду полеміки автор статті доходить таких висновків: з одного боку, «определение Ватиканского собора, – сделанное опытною рукою и вполне понятное, – даже среди римских католиков понимается различно (в либеральном и консервативном смысле» (Б., 1892, с. 504), з іншого боку, прийнятий догмат принципово розмежовує два періоди існування Римокатолицької церкви – до і після прийняття догмату: «Прежде Церковь была владычицею; тепер владыкою стал Папа. Прежде во главе Церкви стоял Собор, тепер – римский первосвященник» (Б., 1892, с. 508).

Дослідження католицької догматики, зокрема догмату про примат Папи Римського, стає одним із пріоритетних напрямів дослідження проф. Митрофана Ястребова у 1870–1880 рр. У статті «Идея папского главенства, защищаемая на основании богослужбных книг Православной церкви» (Ястребов, 1878). М. Ястребов пропонує розглядати католицьке вчення про Папу Римського, видимого очільника Церкви, як умовисновок величезного неправильно побудованого силіогізму, засновками якого є, з одного боку, вчення про верховенство св. Петра з-поміж

інших апостолів, з іншого – вчення про Папу як безпосереднього наступника апостола Петра на Римській кафедрі: якщо Петро – глава стародавньої апостольської церкви, тоді Папа Римський – глава усієї Християнської церкви (Ястребов, 1878, с. 531). Беручи за основу суджень про папську непомильність такий умовисновок, продовжує М. Ястребов, католицькі богослови доводять наявність у богослужбових книгах Православної церкви залишені від стародавньої церкви беззаперечні залишки, сліди сповідання верховенства Папи Римського, а саме – надання апостолу Петру переваги та верховенства над усіма апостолами (Ястребов, 1878, с. 534–536). Вбачаючи у наведеній думці західних богословів певний виклик православної догматичній та літургійній традиціям, М. Ястребов на основі проведеного широкого текстологічного аналізу богослужбових книг Православної церкви, шляхом звірки та зіставлення багатьох богослужбових текстів грецькою та церковнослов'янською мовою спростовує твердження католицьких авторів. Професор доводить, що хоча у православних богослужбових книгах апостолу Петру надається шанобливе і панегіричне іменування, ідентичне шанування застосовується і до інших апостолів: «Богослужбные книги Православной ц[еркви], расточая ап. Петру величественные похвалы, не возвышают его над прочими апостолами, как верховного над ними... Похвалы, усвояемые, с одной стороны, ап. Петру, с другой, прочим апостолам, в том и другом случае имеют *один и тот же смысл*. Стремление принять их в исключительном смысле по отношению к ап. Петру не оправдывается ни в каком случае и необходимо приводит или к системе умолчания о тождественных похвалах прочим апостолам, или же к системе грубой фальсификации и извращения подлинных терминов» (Ястребов, 1878, с. 491–492). Отже, робить загальний висновок М. Ястребов, потрібно твердити про відсутність ідеї верховенства чи переваги апостола Петра над іншими апостолами у богослужбових текстах Православної церкви.

Свідченням того, що догмат про примат і непомильність Папи Римського став одним із актуальних та відкритих до обговорення в духовно-академічному середовищі, засвідчує факт виголошення проф. М. Ястребовим на річному академічному акті 28 вересня 1881 р. промови «Католический догмат о непогрешимости папы», що згодом була надрукована в журналі «Труды

Киевской духовной академии» (Ястребов, 1881). Застосовуючи історичний підхід при розгляді цього догматичного питання, М. Ястребов пропонує перенестися «мысленно в ту лабораторию, в которой совершился процесс превращения папской непогрешимости в догмат» (Ястребов, 1881, с. 291), а отже, зануритись у перипетії подій Першого Ватиканського собору (1869–1870), під час якого відбулося проголошення догмату. Відтворюючи умови скликання собору, хід соборних засідань, роботу соборних комісій, сформований склад собору, М. Ястребов показує, яким чином вдалося, попри існування могутньої соборної опозиції щодо цього догматичного принципу, поступово провести у дію позицію Римського Папи та соборно затвердити догмат. Аналізуючи зміст догмату, М. Ястребов робить висновок про те, що закріплене у ньому вчення про непомильність Папи засноване і логічно впливає із загального вчення католицизму про Папу Римського як очільника Церкви (Ястребов, 1881, с. 328). Професор виступає із гострою критикою догмату папської непомильності, стверджуючи про те, що догмату суперечить сама історія папства, наповнена аморальністю та доктринальними помилками Римських Пап (Ястребов, 1881, с. 322, 326). З іншого боку, поняття *ex cathedra* належить до темних і невіршених предметів католицької догматики, оскільки «определение условий, под которыми папский декрет является декретом *ex cathedra* и, следовательно, непогрешимым, составляет себе каждый сторонник непогрешимости по собственному усмотрению и вкусу» (Ястребов, 1881, с. 320).

Розгляду вчення про верховенство Папи в розрізі питання співвідношення церковної та державної влади у католицизмі присвячена розвідка проф. А. Булгакова «Идеал общественной жизни, по определению католического, реформатского и лютерантского вероисповеданий» (Б-в, 1891). Порівнюючи форми поєднання державної та релігійної влади у різних християнських конфесіях, А. Булгаков робить висновок, що ані католицизм, ані протестантизм не розв'язують питання про гармонійне поєднання двох царин життя – релігійної та суспільної. Реалізовані ідейні настанови католицизму у формі теократичного правління призводять до поглинання держави та людського суспільства церквою, настанови ж протестантизму, втілені у протилежну форму правління – цезарепапізм –

мають своїм наслідком поглинання церкви державою.

На питання про те, яким чином релігійна влада Папи Римського як намісника Христа на землі набула значення світського владарювання, намагається відповісти викладач КДА проф. Олександр Воронов (Пастушенко, 2015) у статті «О происхождении светской власти пап» (Воронов, 1862).

Полемічний характер мають присвячені догматичним положенням католицизму статті випускника КДА єпископа Сильвестра (Малеванського) (Ткачук, 2016d), у яких критично оцінюються догмат про непорочне зачаття Богородиці, затверджений буллою Папи Римського *Ineffabilis Deus* від 8 грудня 1854 р. (Сильвестр, 1875b), прийнятий в XI ст. догмат про Трійцю, що містить положення про сходження Св. Духа від Отця і Сина (*Filioque*) (Сильвестр, 1874), та догматичне вчення про скарбницю добрих справ, затверджене у XIII–XIV ст. (Сильвестр, 1875а).

Серед розміщених у журналі «Труды Киевской духовной академии» статей знаходимо студії, присвячені висвітленню канонічних засад Римо-католицької церкви. Зокрема, питання целібату, вирішення якого увиразнює канонічну розбіжність між католицизмом та православ'ям, постає предметом розгляду у дослідженні А. Булгакова «Безбрачие духовенства» (Булгаков, 1891). З метою кращого розуміння суті поставленого питання, А. Булгаков окреслює становлення та розвиток питання целібату в Римо-католицькій церкві протягом її історії. Спираючись на численні авторитетні свідчення та постанови західних соборів, професор показує, що вчення про целібат не знаходило підтримки у церковній владі до кінця IV ст., хоча практика безшлюбності існувала в церковній практиці вже з V ст., однак до XI ст. питання целібату залишалось невирішеним. А. Булгаков вказує на історичну передумову актуалізації цього питання Римо-католицькою церквою у ті часи: Папа Римський у боротьбі зі світськими європейськими володарями потребував створення власної могутньої армії церковників, позбавлених сімейної, майнової, національної прив'язаності. Отже, починаючи з собору у Римі 1074 р., шлюбні відносини духівництва розглядаються як перелюб, а офіційне затвердження целібату відбулося у XII ст., у сформованому зібранні канонічних правил Римо-католицької церкви *Corpus Juris canonici*.

На сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» знаходимо дослідження із богослужбової практики католицизму. У журналі подані студії випускника КДА, історика Церкви свящ. Андрія Хойнацького (Ткачук, Волошин, 2016), у яких висвітлюється історія становлення та специфіка богослужінь, обрядів, свят Римо-католицької церкви. У статтях «Римско-католические праздники, их история, богослужение и обряды (очерк из литургии Западной Церкви сравнительно с богослужением и обрядами церкви Православной)» (Хойнацкий, 1870), «Латинские церковные песнописцы и их песнопения в Римско-католической церкви сравнительно с песнопениями церкви Православной (к вопросу о предполагаемом единении Англиканской церкви с Православной)» (Хойнацкий, 1869) А. Хойнацький обґрунтовує важливість та актуальність вивчення католицької літургійної практики, що обумовлено, перш за все, тогочасною релігійною ситуацією наприкінці XIX ст., однією із провідних тенденцій якої є поява заяв від представників Англійської церкви щодо можливості об'єднання із Православною церквою. Ця ситуація передбачає найближче ознайомлення православної спільноти із маловідомими для неї літургійними традиціями Заходу. Автор також вказує іншу причину, а саме, наявність у православному західно-руському (тобто українському) богослужінні звичаїв та обрядів, які мають відбиток латино-польського походження внаслідок поширення католицизму на українських землях у певному історичному періоді. Тому предметом аналізу у першій розвідці А. Хойнацького стають найважливіші свята католицизму і ті свята, які мали безпосередній вплив на формування духовної культури українців, «известны по своему влиянию на нравы и жизнь народа западно-русского» (Хойнацкий, 1870, с. 214). А. Хойнацький виокремлює католицькі свята, що відповідають православним двонадесятим святам Православної церкви, а також окреслює коло свят, яких немає у літургійній православній традиції, таких, що вирізняються своїми винятковими особливостями у відправленні. А. Хойнацький проводить усебічний детальний аналіз властивих літургійній традиції католицизму свят, з'ясовує їхнє історичне коріння, змістовне наповнення, уклад, процес проведення тощо. У другій розвідці А. Хойнацький змальовує оригінальну багатоманітну пісенну традицію Римо-католицької церкви, здійснює порівняльний аналіз

богослужбових піснопіснів католицизму із православними піснопіснями, наводить історію становлення та розвитку католицьких піснопіснів, вказує їх авторство, виокремлює складові частини та характерні особливості піснопіснів (віршована форма з рифмованими закінченнями), надає оцінку їхньому внутрішньому характеру, змістовній наповненості та значенню.

Надзвичайну цінність для дослідників історії та сучасного стану церковної літургії на Україні становлять студії А. Хойнацького, присвячені розгляду особливостей богослужіння, церковного уставу та богослужбових книг (требників, міней, часословів, октоїхів, міней, тріудей тощо) Української греко-католицької церкви, на основі порівняльного аналізу цих складових богослужіння зі складовими богослужіння Православної та Римо-католицької церков (Хойнацький, 1868a, 1868b, 1868c). У результаті кропіткого аналізу автор робить висновок про те, що попри збереження греко-католицькою церквою візантійської богослужбової традиції, в процесі історичного розвитку ця традиція зазнала деяких трансформаційних змін у обрядовій частині внаслідок запозичення з католицького богослужіння тих складових, які були або відсутні, або не достатньо розвинуті на українських теренах.

На сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» приділено значну увагу новітнім тенденціям у церковному житті католицизму, зокрема нововведенням у його літургійній практиці. Однією із актуалізованих у публікаціях журналу тем є поява у 1970-х рр. у Європі нової релігійної спільноти під назвою старокатолицизм, що зародилась в середовищі Римо-католицької церкви внаслідок неприйняття деякою частиною її послідовників введених у середині ХІХ ст. догматів про примат Папи Римського та тілесне вознесіння Пресвятої Богородиці на небо (Б-в, 1893c). Старокатолицизм проголосив своїм завданням не лише перегляд католицького віровчення, догматичних положень католицизму, а й проведення канонічного та літургійного реформування. У статті «Старокатолическое богослужение» (Булгаков, 1898, 1899, 1900) А. Булгаков розглядає здійснені старокатолицьким рухом перетворення у богослужінні, аналізує складові та особливості проведення старокатолицького богослужіння, таїнств та інших богослужбових священнодій. Характерною ознакою літургійного життя старокатолицизму, на думку А. Булгакова, є його свобода, що оприявнюється

в можливості відійти від усталеного богослужбового статуту, однак з єдиною вимогою – дотримання у піснопіснях непорушності літургійних текстів (Булгаков, 1898, с. 308). На підставі проведення кропіткого та широкого аналізу богослужбової практики старокатолицизму, автор робить висновок про те, що старокатолицизм у богослужінні залишається вірним заповітам стародавньої західної церкви – це стосується як сутності богослужіння, так і його обрядової сторони, яку старокатолицизм намагається спростити та скоротити (Булгаков, 1898, с. 310).

Серед статей у журналі «Труды Киевской духовной академии», що стосуються канонічних положень Римо-католицької церкви, можна виокремити також полемічні твори випускника та викладача КДА, єпископа Августина (Гуляницького) (Ткачук, 2015) «Спор греков с латинянами об опресноках и квасном хлебе в таинстве евхаристии» (Августин, 1870), «Полемические сочинения против латинян, писанные в Русской Церкви в XI и XII веках, в связи с общим историческим изысканием относительно разностей между восточной и западной Церковью» (Августин, 1867), де пропонується історико-критичний розгляд особливостей богослужбової практики та піснопіснів, євхаристичного канону, таїнств Римо-католицької церкви.

Наукові студії з історії католицизму

Критичне налаштування православних богословів щодо католицького вчення про примат Папи Римського спричинило появу низки історичних досліджень на сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» з історії католицизму, з наголосом на тих її сторінках, що безпосередньо пов'язані із ідеєю папської влади. У першу чергу варте високої оцінки ґрунтовне історичне дослідження випускника КДА¹ Захарія Шморгунова «Триденський собор»² (Шморгунов, 1862, 1863). У праці висвітлено історію скли-

¹ Тут і далі при визначенні належності авторів статей до КДА використано покажчик осіб «Випускники Київської духовної академії(1823–1919)» (Ткачук, 2016a).

² Представлене дослідження є магістерською дисертацією З. Шморгунова (роки навчання в КДА 1855–1859). Рукопис дисертації зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки імені В. Вернадського (Ф. 304. – Дис. 270). Маємо зазначити про поширену в КДА практику публікації у журналі «Труды Киевской духовной академии» найкращих магістерських творів випускників КДА.

кання та проведення собору, показано релігійно-історичні обставини, що зумовили необхідність соборного зібрання, метою якого стало збереження непорушності Західної Католицької церкви перед новими викликами часу, втіленими у явищі Реформації, задля досягнення цієї мети – проведення докорінного внутрішнього реформування Церкви. Детально аналізуючи перебіг соборних скликань (1545–1563), автор змальовує картину протистояння різних соборних партій, політику дій Папи Римського відповідно до певних обставин, калейдоскоп різноманітних соборних інтриг, взаємовідносин церковної та світської влади тощо. На думку автора, собор, що був скликаний із метою обмеження папської влади, насправді ще більш зміцнив та посилив авторитет Папи Римського. Автор не міг не зауважити позитивні здобутки собору, оскільки соборним рішенням ухвалено здійснення низки рятівних для церкви реформ, що стосувались насамперед внутрішньо церковного управління та дисципліни (обрання та поведінки єпископату і священства, покращення морального стану західного духівництва тощо), а також низки перетворень у здійсненні богослужіння та таїнств. Ці реформаційні дії надали міцний захист Римо-католицькій католицькій церкві у її боротьбі із протестантизмом, і мали величезний вплив на подальшу історію релігійного життя Європи.

Однієї із загадкових і таємничих сторінок з історії папства торкається проф. Василь Більбасов¹ у статті «Паписса Иоанна» (Більбасов, 1871). Дослідник здійснює усебічний аналіз легендарного оповідання, збереженого Римо-католицькою церквою, про перебування жінки на папському престолі. Застосовуючи метод історичної критики (особливо напрацювання німецьких богословів Фердинанда Крістіана Бауера і Йоганна фон Дьоллінгера), В. Більбасов намагається розвінчати створений народною релігійною свідомістю міф про папіссу, показуючи джерела походження цієї, кажучи словами автора, «історичної казки» (Більбасов, 1871, с. 140).

На сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» широко представлені студії з історії католицьких чернечих орденів – єзуїтів,

домініканців та базиліан. Найбільшу увагу дослідників, у зв'язку із актуальністю у другій половині XIX ст. теми верховенства Папи, приділено історії діяльності ордену єзуїтів (Товариства Ісуса), чернечої організації, створеної з метою протистояння впливам Реформації за допомогою місіонерської, виховної, просвітницької діяльності. Проте вищевказана діяльність, на думку авторів розвідок з історії ордену, слугувала лише засобом для виконання основного завдання – бути ефективним знаряддям влади та утілювачами намірів Папи Римського.

Розвідки із історії ордену єзуїтів, розміщені у «Трудах», двох типів: з одного боку, це дослідження різних видів діяльності ордену у західноєвропейських країнах, з іншого – розгляд єзуїтської активності та настанов кризь призму життя та творчої діяльності певних особистостей, визначних представників ордену.

Зокрема, проф. М. Ястребов у статті «Иезуиты и их педагогическая деятельность в Польше и Литве» (Ястребов, 1881) зосереджується на висвітленні мистецтва виховної освіти єзуїтів, ефективності її засобів для впровадження певної мети – навернення до ордену, досягнення ідеологічного панування над певними народами (зокрема польським та литовським). Професор описує дієвість впровадженої починаючи з середини XVI ст. єзуїтської освіти у Польщі та Литві, де на той час були наявні реформаторські антикатолицькі тенденції. Цей освітній маневр єзуїтів, на думку автора, дав змогу поновити ідеологічний вплив католицизму на цих землях. М. Ястребов детально розглядає систему єзуїтської освіти, розбудовану у вигляді колегій, які склали могутню опозицію існуючим протестантським та кальвіністським школам – останні були практично витіснені колегіями, як неконкурентоспроможні.

Проф. КДА Микола Петров (Бурега, 2016b) у статті «О водворении иезуитов в Испании и распрях их с доминиканами» (Петров, 1869), спираючись на численні рукописні джерела, наводить історію протистояння між домініканцями (св. орден проповідників) та єзуїтами (Товариством Ісуса). Як показує автор, з самого початку заснування ордену єзуїтів у Іспанії у XVII ст. домініканці усіма можливими засобами намагались дискредитувати дії, звичай, обітничі, віровчення єзуїтів.

¹ Василь Олексійович Більбасов (1838–1904) – професор Університету Св. Володимира, видатний український та російський історик, літератор, публіцист, редактор російської газети «Голос».

У статті Ф. Четиркіна¹ «Латино-иезуитская пропаганда в Константинополе в конце XVI и начале XVII столетия» прослідковано роль ордену єзуїтів у здійснених католицькою церквою у XVI–XVII ст. спробах поєднання із Константинопольською православною церквою, обґрунтовано політичні мотиви об'єднувчих зусиль церковної (Папи Римського) та державної влади (константинопольського імператора).

Серед досліджень другого типу варто виокремити працю випускника КДА Степана Дахновича «Иезуит Антоний Поссевин»², де представлено нарис життя та релігійно-місіонерської діяльності італійського представника ордену єзуїтів, визначного релігійно-суспільного діяча, ідеолога церковної унії Антоніо Поссевіно (1534–1611). Як показано у роботі, завдяки введенню місіонерської армії єзуїтів у Польщу у XVI ст. на чолі з Антоніо, католицька церква змогла подолати релігійну кризу, спричинену впливом протестантизму на польських землях.

Історична розвідка іншого випускника КДА Льва Мацевича (Ткачук, 2015с) «Польский проповедник XVII века иезуит Фома Млодзяновский»³ (Мацевич, 1870, 1871) присвячена розгляду польської проповіді XVII ст., утвореної, на думку автора, з метою протистояння поширеному на той час у Польщі протестантському впливу. Автор реалізує свій задум на основі аналізу спадщини найяскравішого та найтиповішого представника польської проповіді XVII ст. Фоми Млодзяновського (1622–1686). Л. Мацевич виокремлює характерні особливості художнього стилю його проповідей, зазначає про вплив проповідей Фоми на становлення українського барокового проповідництва. На прикладі впливу проповідей Фоми автор праці порушує більш загальне питання щодо важливості дослідження впливу польської культури на розвиток української культури. Зокрема, Л. Мацевич наголошує на тому, що «изучение Польши в той или другой отрасли ее исторической жизни должно входить, как часть, в изучение нашей собственной, родной – не говорим славянской, но именно русской истории... Было время, когда преобладающее влияние Польши касалось самой чувствительной стороны исторического развития русского народа – стороны умственно просветительской,

когда знание, науку в разнообразных ее видах, формах и направлениях русский народ должен был заимствовать из Польши...» (Мацевич, 1870, 4, с. 109).

У журналі «Труды Киевской духовной академии» розміщено історичні розвідки, присвячені опису інших чернечих орденів Римо-католицької церкви, зокрема, місіонерській, просвітницькій діяльності домініканського та базиліанського орденів на українських теренах. У статті «Доминиканец Яцек (Иакинф, Hyacinthus) Одровонж, мнимый апостол земли русской» (Малышевский, 1867) проф. КДА Іван Малишевський (Кузьміна, 2016а) здійснив історико-критичну реконструкцію історичної оповіді домініканців про російську та київську (1320–1330 рр.) місію видатного представника домініканського ордену, польського священника-місіонера, шанованого в Римо-католицькій церкві святого Яцека Одровонж (1183–1257). Вбачаючи своїм завданням відокремлення в оповіді про київську місію Яцека достовірних відомостей від вірогідних та вигаданих, І. Малишевський, спираючись на кропіткий аналіз історичних джерел, доходить висновку, що ці оповіді є історичною легендою, вигаданою з метою підкріплення авторитетності домініканської місіонерської діяльності на київських землях спочатку у XIV, згодом у XVIII ст. (Малышевский, 1867, с. 474).

Вартими уваги українських історіографів є публікації проф. КДА Миколи Петрова з історії базиліанського ордену у Речі Посполитій у XVIII–XIX ст. Зокрема, у розвідці «Очерк истории базилианского ордена в бывшей Польше» (Петров, 1870, 1871, 1872), спираючись на віднайдені ним на Волині нові архівні та друквані джерела⁴, тим самим значно розширюючи джерелознавчу базу дослідження, М. Петров здійснив спробу надати найбільш повний нарис історії базиліанського ордену, обстоюючи погляд на орден «как на чистейшее выражение начал унии и могущественное средство к латинизации православных жителей бывшей Польши» (Петров, 1870, 5, с. 437). Орден базиліан, який, на думку М. Петрова, варто розглядати як найрадикальніший і найбільш послідовний результат

¹ Четиркін Федір Васильович (1840–1904), випускник Санкт-Петербурзької духовної академії 1867 р., історик Церкви.

² Оpubліковане дослідження є магістерською дисертацією С. Дахновича (Яременко, 2015).

³ Оpubліковане дослідження є кандидатським твором Л. Мацевича.

⁴ Під час викладання у Волинській духовній семінарії (1865–1870) М. Петров активно займався архівними студіями (Бурега, 2016в) – більшість введених до наукового обігу документів він віднайшов у архівних фондах Почаївського монастиря та бібліотеці Волинської духовної семінарії (Петров, 1870, с. 432–437).

церковної унії¹, «был одним из передовых отрядов латинства в поступательном его движении на русскую церковь», зважаючи на безпосередню мету створення цього ордену – «истребления схизмы в России и отдаленнейших провинциях» (Петров, 1870, 5, с. 438). Отже, М. Петров намагається відтворити поступальний шлях базиліанського ордену в досягненні цієї мети (боротьби із Православною церквою у Польщі, а також із самими уніатами, які були прив'язані до традицій Православної церкви), виокремлюючи два етапи розвитку та поширення чернечого ордену у Речі Посполитій: 1) від його заснування на початку XVII ст. і до періоду поєднання усіх уніатських монастирів в єдину орденську конгрегацію у першій половині XVIII ст., 2) з часу об'єднання монастирів і до кінця існування державного існування Речі Посполитої. У журналі «Труды Киевской духовной академии» Миколою Петровим здійснено першодрук віднайдених ним у почаївському архіві «записок очевидца», укладених у 1808 р. консультором базиліанської руської провінції Лукашем Сульжинським під назвою «Краткие известия о положении базилианского ордена и разных перемен в его управлении от 1772–1811 г.»² (Петров, 1868).

Серед опублікованих у журналі «Труды Киевской духовной академии» матеріалів варто виокремити низку статей, присвячених розгляду в історичному зрізі питання співвідношення церковної та світської влади у тих країнах, де Римо-католицька церква набула панівного становища. Зокрема, у праці «Французское духовенство в конце XVIII в. (в период революции)» (Булгаков, 1905) проф. А. Булгаков прагне знайти відповідь на питання, чому у Франції до кінця XVIII в. віровчення Римо-католицької церкви перетворилося із панівного на переслідуване

народом і державною владою. Причиною цього процесу, на думку А. Булгакова, стала повна дискредитація в очах народу представників церкви та церковної влади на той час, до того ж невдоволення французького суспільства діями церковнослужителів переростало у презирство суспільства до церковної інституції. Другою причиною цього явища стало небажання церковників зрозуміти істинне значення поширених серед французів гасел рівності, братерства і свободи: замість з'ясування юридичного сенсу цих понять, вони обмежувались їх запереченням, тим самим компрометуючи себе і Церкву в цілому (Булгаков, 1905, с. 12–14). Виступаючи проти поширеної серед істориків думки про ідеологічне спрямування французької революції проти релігії та Церкви, А. Булгаков висуває власний погляд на феномен французької революції, згідно з яким революційний народний рух був спрямований не проти самої Церкви, а проти церковної верхівки, зрощеної з державною владою, в напрямі здійснення необхідних перетворень внутрішнього життя Римо-католицької церкви у Франції. Апелюючи до нещодавньої важливої події у Франції, що відкривала новий горизонт взаємовідносин державної та церковної влади, а саме проголошення законом від 9 грудня 1905 р. принципу відділення церкви від держави (власне, ця подія і стала стимулом написання науково-публіцистичної статті автором), А. Булгаков розглядає цю подію як історичний наслідок поступового відокремлення католицького духівництва від французького народу на користь правлячої влади та утвердження формально-правового порядку у католицькій країні, що і призвело до втрати живого зв'язку Церкви та держави (Булгаков, 1905, с. 27–28).

Проблематику церковно-державних взаємовідносин порушено у статті випускника і викладача КДА Віктора Роднікова «Церковь и государство в новой Италии (исторический очерк)» (Родников, 1909). Спостерігаючи за новітніми секуляризаційними тенденціями розвитку тогочасного італійського суспільства у напрямі актуалізації питання відділення церкви від держави, звільнення народної освіти від церковної опіки, автор розглядає ці тенденції як наслідок занепаду авторитету Римо-католицької церкви та зростання ворожих настроїв серед італійської спільноти супроти католицизму як традиційно панівної релігії. Тож автор ставить своєю метою розглянути державно-церковні відносини в Італії в історичному зрізі, прослідкувати за процесом

¹ Мається на увазі Флорентійська церковна унія 1439 р. – угода про об'єднання між західною (Римо-католицькою) та східною (Православною) церквами.

² «Записки» надруковано російською мовою (переклад з польської та необхідні примітки зробив М. Петров). Хоч як це дивно, в умовах ідеологічної цензури «записки» вийшли без будь-яких виправлень чи змін. У першій примітці продемонстровано досить красномовний жест редакції на користь науки (вірогідно, значною мірою завдяки зусиллям М. Петрова): «В этих записках, как и следовало ожидать, показания и суждения, внушенные автору страстною привязанностью к унии и ордену и сильною неприязнью к России и Православной церкви. В интересах науки, редакция однако сочла необходимым напечатать записки эти без всяких изменений с присоединением лишь подстрочных примечаний, принадлежащих переводчику записок г. Петрову, частью и редакции» (Петров, 1868, с. 147).

поступового утворення нової Італії, з'ясувавши роль Римо-католицької церкви у цьому процесі.

Проблемі зрощеності церковних та політичних інтересів Римо-католицької церкви на румунських землях присвячено доповідь вихованця КДА єпископа Православної Румунської Церкви Мельхіседека, виголошену на засіданні румунського Синоду 1883 р. і згодом опубліковану в журналі «Труды Киевской духовной академии», що мала назву «Папизм и настоящее положение православной церкви в королевстве Румынском» (Мелхиседек, 1884). Крізь призму поставленої проблематики єпископ Мельхіседек розглядає історію поширення католицизму у Румунії.

«Труды Киевской духовной академии» містять низку публікацій, у яких висвітлено духовні біографії низки видатних діячів католицизму. Серед них зазначимо працю випускника КДА Федіра Кипріяновича «Бруно, архієпископ Кельнський»¹ (Кипріянович, 1877), де висвітлюються основні віхи життя видатного церковного діяча Бруно I Великого (925–965), молодшого брата імператора Священної Римської імперії Оттона I Великого та шанованого Римо-католицькою церквою як святого. У роботі розкрито значну роль Бруно у реформуванні чернечого життя та відновленні монастирів і церков, пошквалітті освітнянського та наукового життя, що мало своїм наслідком появу самобутньої німецької літератури. Широко представлена успішна церковно-адміністративна, політична діяльність Бруно в сані архієпископа, зазначено неабиякий вплив Бруно на спрямування політичних подій у Франції, встановлення перемир'я між різними політичними партіями тощо.

Схожим за структурою та жанром є дослідження вихованця КДА Михайла Лебедева² «Боссюэт, єпископ Московський, и значение его для католической церкви во Франции» (Лебедев, 1868), присвячене яскравій постаті історії Римо-католицької церкви та Франції – католицькому богослову, проповіднику, одному із впливових церковних та політичних діячів епохи правління Людовика XIV Жаку Беніно Боссює (1627–1704). Захоплений величчю життя та діянь цієї видатної особистості, автор дослідження відійшов від усталеної у православній публіцистичній

традиції критичної оцінки католицьких діячів, наділяючи свого героя низкою епітетів: «Колоссальная личность Боссюэта, судя по его разносторонней и многолетней деятельности, величественно выступает из ряда обыкновенных католических прелатов. Это был один из замечательнейших французских богословов XVII века, отличавшийся почти во всех отраслях человеческого ведения. Редко можно встретить такую всесторонне развитую, даровитую натуру... Он трудился то как поборник католицизма, то как придворный проповедник и наставник французского престола, то как защитник свободы галликанской церкви» (Лебедев, 1868, с. 60). Поціновуючи величезні заслуги Боссює перед Римо-католицькою церквою та французьким престолом, М. Лебедев вшановує його як видатного французького оратора другої половини XVII сторіччя, одного із творців зразкового французького стилю (Лебедев, 1868, с. 80), також виокремлює його здобутки у царині богословських та філософських наук.

Огляд тогочасного стану католицизму у Західній Європі

Доволі значну частину серед публікацій, присвячених католицизму, займають статті, у яких висвітлюється тогочасний стан розвитку католицизму у західноєвропейських країнах. Цей напрям досліджень увиразнений окремими статтями науково-публіцистичного характеру з новітньої церковної історії і стислими публіцистичними статтями, які можна охарактеризувати як нотатки-замальовки, короткі огляди релігійного життя Римо-католицької церкви в різних країнах. Ці оглядові статті розміщено у рубриках «Известия из Запада», «Заметки из церковной жизни Запада» (автор проф. О. Воронов), «Заграничные заметки», «Из заграничной религиозной жизни» (автор проф. А. Булгаков).

Виокремимо основні теми, які стали предметом розгляду у цих публікаціях. Перш за все, можна побачити прагнення православних авторів визначити тогочасні тенденції в житті Римо-католицької церкви та оцінити ті відповіді, що були надані католицизмом на виклики сучасності.

Одним із головних викликів сучасності, поставлених перед католицизмом, стало поширення у другій половині XIX ст. в європейській спільноті антихристиянського, матеріалістично-позитивістського, нігілістично-релятивістського

¹ Цей твір є кандидатською дисертацією Ф. Кипріяновича (роки навчання у КДА 1872–1877), захищеною 12 червня 1876 р. (Извлечение, 1876).

² Вірогідно, опублікована праця М. Лебедева (навчання у КДА 1863–1867) була його кандидатською дисертацією.

світогляду, який надав переоцінці традиційні, закріплені християнством, цінності та ідеали, стимулюючи появу кризових явищ у релігійній та моральній сферах. Римо-католицька церква одна із перших виступила проти цих негативних тенденцій у суспільстві, засуджуючи їх в енцикліці Римського Папи Пія IX «*Quanta Cura*» (від 8 грудня 1864 р.). Поява цієї енцикліки мала схвальні відгуки серед православної аудиторії, що відображено на сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии». Зокрема, проф. О. Воронов, описуючи тогочасну духовну ситуацію 1860-х рр. у Європі, що позначена засиллям «ненормальних явлений отрицания», втілених у ідеологічних настановах «негативної критики» історичної школи, матеріалізму, релігійного індуферентизму, релігійного натуралізму тощо, підтримує папську ініціативу засудження цих негативних тенденцій у житті християнської Європи, стверджуючи про те, що «подобные поразительно-уродливые извращения человеческой мысли и человеческого (не говорим христианского) религиозного чувства невольно смягчают отношение к ватиканским анафематизмам и заставляют радоваться в них тому обстоятельству, что на западе... все таки раздается как власть имеющий... напоминающий миру о грехах его мысли и совести...» (В-нов, 1866, с. 239).

Питання ставлення Римо-католицької церкви до новочасних тенденцій у сфері науки та культури порушує на початку XX ст. професор Іван Четвериков (Ткачук, 2016е) у статті «Религиозный модернизм на западе и борьба с ним римской курии (По поводу энциклики Пия X “*Ascendi dominici graegis*”, 8 сентября 1908 г.)» (Четвериков, 1908). Поширена в європейському суспільстві на межі XIX–XX ст. ідеологічна течія модернізму в своїх установах була зорієнтована на сучасність, новаторство та оновлення (заперечення) традиційних цінностей та ідеалів. Водночас модернізм набував значення певного світогляду, який втілював цінності новочасної науки та культури – утвердження духу незалежності і критицизму, прагнення до нових відкриттів та результатів. Як показує І. Четвериков, прибічники релігійного модернізму на Заході вбачали своїм основним завданням примирення католицизму із сучасною наукою, виступали за необхідність реформаційних перетворень у внутрішньому житті Римо-католицької церкви, критикували церковний клерикалізм, змішання релігійних і політичних питань, що призводило,

на думку прибічників модернізму, до релігійного індуферентизму, ворожого ставлення суспільства до церкви. Римський Папа у своїй енцикліці 1908 р. різко виступив не лише проти закликів модернізму щодо оновлення, а й проти сучасної науки в цілому, ідеологічною підставою якої виступали течії еволюціонізму та історизму, що підривали основи віровчення католицизму. На протигагу модернізму, католицизм висунув історичний ідеал схоластичних богослов'я та філософії. Як зазначає І. Четвериков, критична оцінка католицизмом модерністського світобачення мала своїм наслідком суттєве обмеження автономії університетських католицьких факультетів, в житті яких спостерігалась тенденція до відродження богословських наук під впливом модернізму. Боротьба між університетськими факультетами та церковною адміністрацією, переслідування професури за модерністські погляди на початку XX ст. призвели до кризи богословських факультетів у германських університетах. Проф. І. Четвериков вбачає у розглянутих ним процесах передвістя майбутнього великого релігійного перевороту (що і було зроблено майже через 60 років на II Ватиканському Соборі).

Другим викликом для Римо-католицької церкви стало переформатування взаємовідносин між церквою та державою у західноєвропейських країнах у середині XIX – на початку XX ст. у напрямі секуляризації, перегляду традиційних способів взаємовідносин релігії та держави. Як показано у оглядах-нотатках із західноєвропейського релігійного життя на сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии», у багатьох країнах Європи загострилось протистояння державної влади та Римо-католицької церкви через ухвалення урядами цих країн нових законів про свободу совісті та віросповідання. Світська влада йшла впевненим кроком неминучого процесу відокремлення церкви від держави. Це увиразнилось у таких явищах суспільно-релігійного життя Європи другої половини XIX та початку XX ст. (описані у оглядах західноєвропейського релігійного життя, вміщених у «Трудах»): відторгнення шкільної освіти від церковного впливу; заміна таїнства хрещення громадським актом прийняття новонародженого і церковного шлюбу громадським та визнання їхньої законності; перегляд традиційних умов конкордату (угоди уряду країни з Папою Римським), позбавлення державної влади опіки над церквою, скорочення чисельності членів

католицьких орденів та кількості монастирів, секуляризації церковних володінь тощо. У цих складних умовах Римо-католицька церква була поставлена перед вимогами переглянути традиційні взаємовідносини між церквою та державою. Актуалізація цих питань на сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» відбиває перестороги православної думки щодо неминучості тих процесів, які відбувалися в Європі на межі XIX і XX ст., і на вітчизняних теренах (Известия, 1864; Заграничные заметки, 1868; Б-в, 1894, 1895, 1896).

Наступним викликом для Римо-католицької церкви, що відображено у «Трудах», стало усвідомлення церковної спільнотою необхідності реформування церкви, оновлення внутрішньо-церковного життя. Зокрема, Б. Городський у статті «Уклонения и реформа римско-католического культа на западе (Св. Филомена; музей чистилища, суеверные молитвы и благочестие)» (Городский, 1907), оглядаючи західні релігійні журнали, виокремлює дві тенденції розвитку церковного життя західноєвропейського католицизму на початку XX ст., які свідчать про потребу у внутрішньому оновленні Римо-католицької церкви. Першою тенденцією є приховане протистояння між церковною верхівкою та простим духівництвом і вірянами, висування в середовищі католицької спільноти вимоги обмеження ієрархічної влади та надання вірянам права більшої участі у правлінні. Другою тенденцією є усвідомлення ідеї необхідності реформування богослужіння, оновлення культових практик, перевірки на достовірність шанованих церквою святих тощо.

Саморефлексія католицизму щодо власних засад розвитку та організації внутрішнього церковного життя засвідчена і у появі потужного реформаційного руху у межах Римо-католицької церкви – старокатолицизму. Звісно, цей рух надзвичайно зацікавив православних богословів і церковників, що репрезентовано у низці статей на сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии», присвячених старокатолицизму. Як зазначає А. Булгаков у науковій розвідці «Старокатоличество» (Б-в, 1893с), православна спільнота є відкритою до спілкування зі старокатолицизмом, оскільки цей новітній рух виник як реакція на крайнощі Римо-католицької церкви (догматичні та канонічні), і був спрямований у своїх прагненнях «к центру древневселенской истины, или возвращением к древневселенскому вероучению» (Б-в, 1893с, с. 282), проголошуючи

ідею реформування католицизму шляхом відсікання усіх історичних нововведень та відновлення стародавньої форми католицизму. Тому з-поміж усіх релігійних явищ західного християнства, на думку А. Булгакова, старокатолицизм був і буде «самым отрадным явлением для православного религиозного чувства», оскільки у ньому «заметно желание некоторых западных христиан восстановить общение с восточными христианами» (Б-в, 1893с, с. 282). На підставі цього А. Булгаков розмірковує щодо можливостей подальшого об'єднання старокатолицизму із Православною церквою, про що було заявлено представниками старокатолицизму наприкінці XIX ст. На сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» знаходимо статтю проф. А. Булгакова, присвячену пам'яті засновника та головного ідеолога старокатолицизму, німецького католицького священика та богослова Йоганна Йозефа Ігнаца фон Дьоллінгера (1799–1890) (Булгаков, 1890). Викладаючи біографію І. фон Дьоллінгера, А. Булгаков головним чином зосереджує увагу на з'ясуванні причин і мотивів здійсненого ним кардинального вчинку у житті – переходу від ультрамонтства, що пропагувало абсолютну владу Папи Римського, до неприйняття соборно прийнятого догмату про примат і непогіршеність Папи Римського, слідом за цим – розірвання відносин із Римо-католицькою церквою та заснування окремої течії старокатолицизму. У журналі «Труды Киевской духовной академии» також розміщено промову І. фон Дьоллінгера, виголошену на засіданні вчених 1868 р. у Мюнхені, і присвячену історичному становленню та тогочасному стану богословської науки на Заході (Взгляд католика, 1864).

Опинившись у ситуації втрати Папою Римським світської влади у багатьох західноєвропейських країнах внаслідок «весни народів» 1848–1849 рр., хвилі національно-революційних та соціальних рухів в Європі у середині XIX ст. (Тамборра, 2007, с. 98), Римо-католицька церква оприядвала нову політику, спрямовану на Схід у пошуках нових, сприятливих для неї форм взаємовідносин із Православною церквою¹. Право-

¹ У працях сучасних дослідників знаходимо різне трактування цього процесу. Зокрема, Анджело Тамборра поціновує нову політику Папи Римського як початок широкого і чесного діалогу із православ'ям (Тамборра, 2007, с. 97), Олександр Доброер стверджує про те, що православно-католицькі взаємовідносини у другій половині XIX ст. розбудовувались на засадах еклезіологічного і сотеріологічного ексклюзивізму, а отже, про примирення чи рівноправний діалог між двома християнськими конфесіями не могло бути й мови (Юдин, 2005, с. 101–105).

славні мислителі на сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» аналізують та поцінують зроблені католицизмом певні кроки у цьому напрямі: енцикліку Папи Римського Пія IX *In suprema Petri* (6 січня 1848 р.), у якій понтифік закликає східних християн «повернутись» до єднання із Римом; Апостольське послання Пія IX *Arcano divinae providentiae*, звернене «до усіх єпископів церков східного обряду, що не мають спілкування із Апостольським Престолом» (8 вересня 1868 р.), у якому міститься формальне запрошення єпископів Православної церкви взяти участь у роботі I Ватиканського Собору; енцикліку Римського Папи Льва XIII *Praeclara Gratulationis* (20 червня 1894 р.), що містить прохання до православних щодо примирення і возз'єднання із Римокатолицькою церквою. Розмірковуючи над можливими шляхами та перспективами діалогу між православ'ям та католицизмом, православні автори висвітлюють погляди західноєвропейських богословів на питання примирення християнських церков, а також їхню оцінку Російської православної церкви (Невский, 1862; Заграничные заметки, 1868, II, с. 303–314; Б-в, 1894, 1895, 1896).

Висновки

Отже, розгляд публікацій журналу дає змогу зробити висновок, що на сторінках журналу «Труды Киевской духовной академии» представлено доволі плідний досвід осмислення київськими духовно-академічними мислителями однієї із найпотужніших релігійних традицій Західної Європи – католицизму. У статті вперше у фаховій літературі виокремлено коло досліджень, розміщених у журналі «Труды Киевской духовной академии», присвячених з'ясуванню засадничих віроповчальних положень цієї християнської конфесії, висвітленню історії та тогочасного стану католицизму. У роботі ідентифіковано авторів студій, переважну більшість яких становили професори та вихованці КДА, прослідковано усталену традицію публікації найкращих творів випускників КДА у журналі.

У статті висвітлено основні проблеми, питання, ідеї, які стали предметом зацікавлення київських мислителів. Виокремлено основні напрями досліджень з католицизму та представлено спробу надати характеристику кожному з цих напрямів: 1) аналіз догматичних та канонічних засад Римокатолицької церкви (цей напрям набув

полемічного та історико-критичного характеру); 2) історія католицизму – історія соборів, папства, місіонерської діяльності чернечих орденів на західноєвропейських та українських теренах, водночас історія окремих визначних особистостей католицизму (грунтовні історичні дослідження, які характеризуються залученням до наукового обігу значного масиву архівних документів, рукописних і друкованих першоджерел, що примножує вітчизняну джерельну базу дослідження історії католицизму); 3) огляд та оцінка релігійного життя Західної Європи середини XIX – початку XX ст. крізь призму важливих подій всередині Римокатолицької церкви, висвітлення проблем та викликів тогочасності, що постали перед католицизмом і відповідь на них Римокатолицької церкви.

Варто зазначити низку передумов творчого діалогу авторів розміщених у журналі «Труды Киевской духовной академии» публікацій із богословською та церковно-історичною традицією Заходу. Дослідницький інтерес до історії та сучасного стану католицизму був тісно пов'язаний із професійною діяльністю авторів статей, переважну більшість з яких складала київська духовно-академічна професура, і для неї справа викладання становила неподільне ціле із власними науковими інтересами. Київські професори усвідомлювали важливість для сучасного науковця і педагога засвоєння західноєвропейського досвіду наукової розробки дисциплін, що викладались у КДА, обстоювали необхідність звернення до актуальних проблем розвитку богословських наук та церковного життя на Заході. Водночас інтерес до західної релігійної традиції зумовлений тогочасною релігійною ситуацією, з її оприявленою тенденцією пошуку шляхів зближення різних християнських конфесій. У статтях увиразнено намагання професури та вихованців КДА охарактеризувати тогочасну релігійну атмосферу на Заході, представлено спроби надати оцінку в широкій історичній перспективі догматичним нововведенням католицизму у XIX ст., здійснено порівняльний аналіз догматичних та канонічних засад, особливостей богослужбової практики католицизму та православ'я. Суспільно-політичні, культурні, освітнянські трансформаційні процеси, що їх переживала Європа у середині XIX ст., сприяли активізації студій з історії католицизму, у яких висвітлено місце та значення католицизму у розвитку західноєвропейської культури, освіти, суспільно-політичному житті Європи.

Політичні реалії (назріле «польське питання» на зламі XIX–XX ст.) слугували передумовою презентованого у наукових розвідках інтересу до історії католицизму у Польщі та розгляду історичної взаємодії католицької та православної традицій на українських землях.

З'ясовуючи характерні особливості підходу авторів публікацій до досліджуваної проблематики, можна стверджувати, що переважна більшість авторів у своїх студіях обирає історичний спосіб розгляду питання, що надає можливість подати вирішення питання у широкій історичній перспективі, зрозуміти певний текст, ідею, питання в контексті історичних передумов

їх виникнення та формування, побачити проблему в усій повноті її життєвого значення. При вивченні догматичних та канонічних засад католицизму використано історико-критичний метод дослідження, що передбачає, з одного боку, висвітлення історичного тла постановки певної проблематики, з іншого, з'ясування логічної послідовності богословських ідей. Специфіка наукових студій київських мислителів оприявнюється також у здійснених спробах представити історію католицизму крізь призму біографій окремих релігійних діячів, тим самим увиразнюючи особистісний вимір розвитку релігії.

Список посилань

- Августин, архим. (1867). Полемические сочинения против латинян, писанные в Русской Церкви в XI и XII веках, в связи с общим историческим изысканием относительно разностей между восточной и западной Церковью. *Труды Киевской духовной академии*, 6, 352–420, 9, 461–521.
- Августин, архим. (1870). Спор греков с латинянами об опресноках и квасном хлебе в таинстве евхаристии. *Труды Киевской духовной академии*, 12, 645–670.
- Бильбасов, В. (1871). Паписса Иоанна. *Труды Киевской духовной академии*, 1, 85–143.
- Булгаков, А. (1890). Фон-Деллингер, глава старокатолического движения. *Труды Киевской духовной академии*, 7, 458–468.
- Булгаков, А. И. (1891). Безбрачие духовенства. *Труды Киевской духовной академии*, 8, 578–605.
- Булгаков, А. И. (1898). Старокатолическое богослужение. *Труды Киевской духовной академии*, 2, 249–287, 5, 130–152, 6, 298–310, 10, 179–207, 12, 590–610.
- Булгаков, А. И. (1899). Старокатолическое богослужение. *Труды Киевской духовной академии*, 5, 43–78, 9, 53–78, 10, 219–231, 11, 414–446.
- Булгаков, А. И. (1900). Старокатолическое богослужение. *Труды Киевской духовной академии*, 7, 335–381.
- Булгаков, А. (1903). Предположение о принятии еще одного догмата в римско-католическую догматику. *Труды Киевской духовной академии*, 10, 149–171.
- Булгаков, А. И. (1905). Французское духовенство в конце XVIII в. (в период революции). *Труды Киевской духовной академии*, 5, 10–28.
- Б., А. (1892). К вопросу о папской непогрешимости. *Труды Киевской духовной академии*, 3, 468–513.
- Б-в, А. (1891). Идеал общественной жизни, по определению католического, реформатского и лютеранского вероисповедания. *Труды Киевской духовной академии*, 9, 82–102.
- Б-в, А. (1893а). Из заграничной религиозной жизни. *Труды Киевской духовной академии*, 3, 446–457, 5, 139–145, 6, 331–340, 7, 507–514, 8, 704–715, 9, 118–124, 10, 282–292, 11, 433–438, 12, 585–590.
- Б-в, А. (1893б). Католичество в Англии. *Труды Киевской духовной академии*, 2, 261–279.
- Б-в, А. (1893с). Старокатоличество. *Труды Киевской духовной академии*, 2, 280–289.
- Б-в, А. (1894). Из заграничной религиозной жизни. *Труды Киевской духовной академии*, 1, 144–146, 2, 275–289, 3, 436–446, 4, 626–635, 10, 280–285, 11, 514–521, 12, 628–635.
- Б-в, А. (1895). Из заграничной религиозной жизни. *Труды Киевской духовной академии*, 2, 350–358, 3, 497–507, 4, 659–670, 5, 139–149, 9, 159–169, 12, 680–692.
- Б-в, А. (1896). Из заграничной религиозной жизни. *Труды Киевской духовной академии*, 3, 435–440.
- Бурега, В. В. (2016а). Мелхиседек (Штефанеску/Стефанеску Михайло). В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 171–174). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Бурега, В. В. (2016б). Петров Микола Іванович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 397–402). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Взгляд католика на прошедшее и настоящее Богословия (1864). *Труды Киевской духовной академии*, 10, 191–214.
- Воронов, А. (1862). О происхождении светской власти пап. *Труды Киевской духовной академии*, 1, 53–104, 2, 164–196.
- В-нов, А. (1866). Заметки из церковной жизни Запада. *Труды Киевской духовной академии*, 6, 231–254.
- Головащенко, С. І. (2015а). Булгаков Афанасій Іванович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 1: А–К (с. 242–245). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Головащенко, С. І. (2015б). Іриней (Орда Харисим Михайлович). В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 1: А–К (с. 600–603). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Городский, Б. (1907). Уклонения и реформа римско-католического культа на западе (Св. Филомена; музей чистилища, суверенные молитвы и благочестие). *Труды Киевской духовной академии*, 5, 64–88.
- Дахнович, С. (1865). Иезуит Антоний Поссевин. *Труды Киевской духовной академии*, 1, 103–138, 2, 229–276, 3, 373–418, 4, 506–555.
- Заграничные заметки. (1868). *Труды Киевской духовной академии*, 4, 338–354, 6, 564–578, 7, 169–184, 8, 325–347, 11, 303–354.
- Известия с Запада. (1864). *Труды Киевской духовной академии*, 1, 112–120.
- Извлечение из протоколов Совета Киевской Духовной Академии 14 июня 1876 года. (1876). *Труды Киевской духовной академии*, 12, 465–466.

- Из церковной хроники Запада. (1869). *Труды Киевской духовной академии*, 1, 134–147, 2, 295–311.
- Киприанович, Ф. (1877). Бруно, архиепископ Кельнский. *Труды Киевской духовной академии*, 3, 469–503, 5, 360–385.
- Кузьміна, С. Л. (2016а). Малишевський Іван Гнатович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 133–136). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Кузьміна, С. Л. (2016б). Ястребов Митрофан Пилипович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 847–849). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Лебедев, М. (1868). Боссюэт, епископ Московский, и значение его для католической церкви во Франции. *Труды Киевской духовной академии*, 1, 59–105, 4, 3–41.
- Малышевский, И. (1867). Доминиканец Яцек (Иакинф. Nuasinthus) Одровонж, мнимый апостол земли русской. *Труды Киевской духовной академии*, 4, 25–80, 6, 421–481, 8, 215–292.
- Мацевич, Л. (1870). Польский проповедник XVII века, иезуит Фома Млодзяновский. *Труды Киевской духовной академии*, 4, 108–153, 7, 155–272, 9, 501–534, 10, 3–81, 12, 457–566.
- Мацевич, Л. (1871). Польский проповедник XVII века, иезуит Фома Млодзяновский. *Труды Киевской духовной академии*, 4, 128–208.
- Мельхиседек, еп. (1884) Папизм и настоящее положение православной церкви в королевстве Румынском. *Труды Киевской духовной академии*, 7, 357–430, 8, 545–582.
- Невский, М. (1862). Современное состояние вопроса о соединении церквей – восточной и западной. *Труды Киевской духовной академии*, 7, 304–358, 8, 359–395.
- Орда, Х. (1864). Апологетическая и полемическая литература на западе против сочинения Эрнеста Ренана «*Vie de Jesus*». *Труды Киевской духовной академии*, 9, 71–160.
- Пастушенко, Л. А. (2015). Воронов Олександр Дмитрович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 1: А–К (с. 332–334). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Петров, Н. (1868). Краткие известия о положении базилианского ордена и разных перемен в его управлении от 1772–1811. *Труды Киевской духовной академии*, 7, 147–168, 10, 100–144, 11, 245–302.
- Петров, Н. (1869). О водворении иезуитов в Испании и распрях их с доминиканами. *Труды Киевской духовной академии*, 3, 404–450.
- Петров, Н. (1870). Очерк истории базилианского ордена в бывшей Польше. *Труды Киевской духовной академии*, 5, 428–494, 8, 373–436, 11, 343–409.
- Петров, Н. (1871). Очерк истории базилианского ордена в бывшей Польше. *Труды Киевской духовной академии*, 2, 295–374, 5, 225–317, 6, 480–554, 7, 118–189.
- Петров, Н. (1872). Очерк истории базилианского ордена в бывшей Польше. *Труды Киевской духовной академии*, 1, 3–85, 2, 161–272.
- П., И. (1892). Против лжеучения о вселенском главенстве Римской церкви. *Труды Киевской духовной академии*, 9, 142–162.
- Родников, В. П. (1909). Церковь и государство в новой Италии (исторический очерк). *Труды Киевской духовной академии*, 3, 371–388, 4, 580–600.
- Сильвестр, архим. (1874). Ответ православного на предложенную старокатоликами схему о святом Духе. *Труды Киевской духовной академии*, 8, 182–302.
- Сильвестр, архим. (1875а). Ответ православного на схему старокатоликов о добрых делах. *Труды Киевской духовной академии*, 1, 8–78, 2, 167–213.
- Сильвестр, архим. (1875б). Ответ православного на схему старокатоликов о Пресвятой Деве. *Труды Киевской духовной академии*, 1, 1–7.
- Систематический указатель статей, помещенных в журнале «Труды Киевской Духовной Академии» за 1860–1904 гг.* (1905). Киев: Тип. И. И. Горбунова.
- Систематический указатель статей, помещенных в журнале «Труды Императорской Киевской Духовной Академии» за 1905–1914 гг.* (1915). Киев: Тип. «Петр Барский в Киеве».
- Тамборра, А. (2007). *Католическая церковь и русское православие. Два века противостояния и диалога.* Москва: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея.
- Ткачук, М. Л. (2015). Августин (Гуляницький Андрій Федорович). В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 1: А–К (с. 77–80). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Ткачук, М. Л. (2016а). Випускники Київської духовної академії (1823–1919). Додаток 5. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 881–951). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Ткачук, М. Л. (2016б). Малеванський Григорій Васильович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 130–131). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Ткачук, М. Л. (2016с). Мацевич Лев Степанович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 159–163). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Ткачук, М. Л. (2016д). Сильвестр (Малеванський). В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 546–550). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Ткачук, М. Л. (2016е). Четвериков Иван Пименович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 796–802). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Ткачук, М. Л., Волошин, Ю. В. (2016). Хойнацький Андрій Федорович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 768–769). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Фоменко К., прот. (1895). Внешняя перемена отношений католического духовенства к православному на Востоке. *Труды Киевской духовной академии*, 3, 492–497.
- Хойнацкий, А. (1868а). Западнорусские униатские часословы, октоихи, триоди, третофологионы, или аптофологионы, месячные минеи и уставы. *Труды Киевской духовной академии*, 9, 468–518.
- Хойнацкий, А. (1868б). Западнорусские униатские апостолы, евангелия, псалтири, ирмологионы, молитвословы и акафистники. *Труды Киевской духовной академии*, 11, 210–244.
- Хойнацкий, А. (1868с). Особенности униатские чинопоследования, имеющие отношение к требнику. *Труды Киевской духовной академии*, 6, 424–472, 8, 235–268.

- Хойнацкий, А. (1869). Латинские церковные песнописцы и их песнопения в Римско-католической церкви сравнительно с песнописцами и песнопениями церкви православной. *Труды Киевской духовной академии*, 10, 39–112.
- Хойнацкий, А. (1870). Римско-иезуитские праздники, их история, богослужение и обряды (очерк из литургики западной церкви сравнительно с богослужением и обрядами церкви православной). *Труды Киевской духовной академии*, 1, 210–291.
- Четвериков, И. П. (1908). Религиозный модернизм на западе и борьба с ним римской курии (По поводу энциклики Пия X «Pascendi dominici graegis», 8 сентября 1908 г.). *Труды Киевской духовной академии*, 6, 320–354.
- Четыркин, Ф. (1870). Латинско-иезуитская пропаганда в Константинополе в конце XVI и начале XVII столетия. *Труды Киевской духовной академии*, 10, 82–126.
- Шморгунов, З. (1862). Тридентский собор. *Труды Киевской духовной академии*, 8, 437–470, 9, 41–87.
- Шморгунов, З. (1863). Тридентский собор. *Труды Киевской духовной академии*, 3, 237–266, 6, 137–172, 9, 1–61.
- Юдин, А. (Сост.). (2005). *Православие и католичество: от конфронтации к диалогу. Хрестоматия*. 2-е изд. Москва: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея.
- Ястребов, М. (1878). Идея папского главенства, защищаемая на основании богослужебных книг православной церкви. *Труды Киевской духовной академии*, 6, 531–564, 10, 3–38, 12, 451–494.
- Ястребов, М. Ф. (1881). Католический догмат о непогрешимости папы. *Труды Киевской духовной академии*, 11, 289–328.
- Яременко, М. В. (2016) Дахнович Степан/Стефан Олександрович. В М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія в 2 т.* Т. 2: Л–Я (с. 431–432). Київ: Вид-дід «Києво-Могилянська академія».

References

- Augustin, arkhim. (1867). Polemicheskie sochineniya protiv latinyan, pisannye v Russkoy Tserkvi v XI i XII vekakh, v svyazi s obshchim istoricheskim izyskaniem otnositel'no raznostey mezhdru vostochnoy i zapadnoy Tserkov'yu [Polemic works against romans, hand-written in Russian Church in XI and XII centuries, in connection with general historical research in relation to differences between East and Western Church]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 6, 352–420, 9, 461–521 [in Russian].
- Augustin, arkhim. (1870). Spor grekov s latinyanami ob opresnokakh i kvasnom khlebe v tainstve evkharistii [Dispute of Greeks with Romans about leavened and unleavened bread in the mystery of Eucharist]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 12, 645–670 [in Russian].
- Bil'basov, V. (1871). Papissa Ioanna [The Pope-woman John]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 85–143 [in Russian].
- Bulgakov, A. (1890). Fon-Dellinger, glava starokatolicheskogo dvizheniya [Fon-Dellinger, a head of the Old Catholicism movement]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 7, 458–468 [in Russian].
- Bulgakov, A. I. (1891). Bezbrachie dukhovenstva [Celibacy of clergy]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 8, 578–605 [in Russian].
- Bulgakov, A. I. (1898). Starokatolicheskoe bogosluzhenie [The Old Catholicism worship]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 2, 249–287, 5, 130–152, 6, 298–310, 10, 179–207, 12, 590–610 [in Russian].
- Bulgakov, A. I. (1899). Starokatolicheskoe bogosluzhenie [The Old Catholicism worship]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 5, 43–78, 9, 53–78, 10, 219–231, 11, 414–446 [in Russian].
- Bulgakov, A. I. (1900). Starokatolicheskoe bogosluzhenie [The Old Catholicism worship]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 7, 335–381 [in Russian].
- Bulgakov, A. (1903). Predpolozhenie o prinyatii eshche odnogo dogmata v rimsko-katolicheskuyu dogmatiku [Supposition about the acceptance of another dogma in the Catholic Church dogmatics]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 10, 149–171 [in Russian].
- Bulgakov, A. I. (1905). Frantsuzskoe dukhovenstvo v kontse XVIII v. (v period revolyutsii) [French clergy in the end of 18th century (in the period of revolution)]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 5, 10–28 [in Russian].
- B., A. (1892). K voprosu o papskoy nepogreshimosti [To the question of the Pope infallibility]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 3, 468–513 [in Russian].
- B-v, A. (1891). Ideal obshchestvennoy zhizni, po opredeleniyu katolicheskogo, reformatskogo i lyuteranskogo veroispovedaniya [The Catholic, Reformed and Lutheran Church determinations of public life ideal]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 9, 82–102 [in Russian].
- B-v, A. (1893a). Iz zagranichnoy religioznoy zhizni [From foreign religious life]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 3, 446–457, 5, 139–145, 6, 331–340, 7, 507–514, 8, 704–715, 9, 118–124, 10, 282–292, 11, 433–438, 12, 585–590 [in Russian].
- B-v, A. (1893b). Katolichество v Anglii [Catholicism in England]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 2, 261–279 [in Russian].
- B-v, A. (1893c). Starokatolichество [Old Catholicism]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 2, 280–289 [in Russian].
- B-v, A. (1894). Iz zagranichnoy religioznoy zhizni [From foreign religious life]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 144–146, 2, 275–289, 3, 436–446, 4, 626–635, 10, 280–285, 11, 514–521, 12, 628–635 [in Russian].
- B-v, A. (1895). Iz zagranichnoy religioznoy zhizni [From foreign religious life]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 2, 350–358, 3, 497–507, 4, 659–670, 5, 139–149, 9, 159–169, 12, 680–692 [in Russian].
- Bureha, V. V. (2016). Melkhisedek (Shtefanesku/Stefanesku Mykhailo). In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskyi (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 171–174). Kyiv: Publishing house «Kyievo-Mohylianska akademiia» [“Kyiv-Mohyla Academy”] [in Ukrainian].
- Bureha, V. V. (2016). Petrov Mykola Ivanovych. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskyi (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 397–402). Kyiv: Publishing house “Kyievo-Mohylianska akademiia” [“Kyiv-Mohyla Academy”] [in Ukrainian].
- Chetverikov, I. P. (1908). Religioznyy modernizm na zapade i bor'ba s nim rimskoy kurii (Po povodu entsikliki Piya X “Pascendi dominici graegis”, 8 sentyabrya 1908 g.) [Religious modernism in the West and the struggle with it of the Roman curia (Concerning encyclical of Pius X “Pascendi dominici graegis”, September 8, 1908)]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 6, 320–354 [in Russian].
- Chetyrkin, F. (1870). Latino-iezuitskaya propaganda v Konstantinopole v kontse XVI i nachale XVII stoletiya [Latin Jesuit propaganda in Constantinople in the late 16th and early 17th centuries]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 10, 82–126 [in Russian].

- Dakhnovich, S. (1865). Iezuit Antoniý Possevin [Jesuit Antonio Possevino]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 103–138, 2, 229–276, 3, 373–418, 4, 506–555 [in Russian].
- Fomenko K., prof. (1895). Vneshnyaya peremena onosheniya katolicheskogo dukhovenstva k pravoslavnomu na Vostoke [External change of relations of Catholic clergy to Orthodox on East]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 3, 492–497 [in Russian].
- Gorodskiy, B. (1907). Ukloneniya i reforma rimsko-katolicheskogo kul'ta na zapade (Sv. Filomena; muzey chistilishcha, suevernye molitvy i blagochestie) [Deviations and reform of Catholic Church cult on the West (st. Filomena, museum of purgatory, superstitious prayers and holiness)]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 5, 64–88 [in Russian].
- Holovashchenko, S. I. (2015a). Bulhakov Afanasii Ivanovych. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 1: A–K (pp. 242–245). Kyiv: Publishing house “Kyievo-Mohylianska akademiia” [“Kyiv-Mohyla Academy”] [in Ukrainian].
- Holovashchenko, S. I. (2015b). Irynei (Orda Kharysym Mykhailovych). In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 1: A–K (pp. 600–603). Kyiv: Publishing house “Kyievo-Mohylianska akademiia” [“Kyiv-Mohyla Academy”] [in Ukrainian].
- Iudin, A. (Sost.). (2005). *Pravoslavie i katolichestvo: ot konfrontatsii k dialogu. Khrestomatia* [Orthodoxy and Catholicism: from confrontation to dialogue]. 2-e izd. Moscow: Bibleiskobogoslovskii institut sv. apostola Andreia [in Russian].
- Izvestiya s Zapada [News from the West]. (1864). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 112–120 [in Russian].
- Izvlachenie iz protokolov Soveta Kievskoy Dukhovnoy Akademii 14 iyunya 1876 goda [Extract from protocols of the Concil of the Kiev Theological Academy for June 14 1876]. (1876). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 12, 465–466 [in Russian].
- Iz tserkovnoy khroniki Zapada [From the church chronicle of the West]. (1869). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 134–147, 2, 295–311 [in Russian].
- Khoynatskiy, A. (1868a). Zapadno-russkie uniatskie chasoslovy, oktoikhi, triodi, trefologiony, ili anfologiony, mesyachnye minei i ustavy [West-Russian Greek Catholic Hours, oktois, triods, trefologions, or anfologions, month mantles i charters]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 9, 468–518 [in Russian].
- Khoynatskiy, A. (1868b). Zapadno-russkie uniatskie apostoly, evangeliya, psaltiri, irmologiony, molitvoslovy i akafistniki [West-Russian Greek Catholic apostles, gospels, psalteries, irmolions, prayer-books and akathists]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 11, 210–244 [in Russian].
- Khoynatskiy, A. (1868c). Osobennye uniatskie chinoposledovaniya, imeyushchie otnoshenie k trebniku [Special Greek Catholic rituals related to the trebnik]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 6, 424–472, 8, 235–268 [in Russian].
- Khoynatskiy, A. (1869). Latinskie tserkovnye pesnopistsy i ikh pesnopeniya v rimsko-katolicheskoy tserkvi sravnitel'no s pesnopeniyami tserkvi pravoslavnoy (k voprosu o predpolagaemom edinienii anglikanskoj tserkvi s pravoslavnoy) [Latin church songwriters and their hymns in the Catholic Church compared with the singers and hymns of the Orthodox Church]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 10, 39–112 [in Russian].
- Khoynatskiy, A. (1870). Rimsko-katolicheskie prazdniki, ikh istoriya, bogosluzhenie i obryady (ocherk iz liturgiki zapadnoy tserkvi sravnitel'no s bogosluzheniem i obryadami tserkvi pravoslavnoy) [Catholic holidays, their history, worship and rituals (an essay from the liturgy of the Western Church as compared with the worship and rites of the Orthodox Church)]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 210–291 [in Russian].
- Kiprianovich, F. (1877). Bruno, arkhiepiskop Kel'nskiy [Archbishop of Cologne Bruno]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 3, 469–503, 5, 360–385 [in Russian].
- Kuzmina, S. L. (2016a). Malyshevskiy Ivan Hnatovych. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 133–136). Kyiv: Publishing house “Kyievo-Mohylianska akademiia” [“Kyiv-Mohyla Academy”] [in Ukrainian].
- Kuzmina, S. L. (2016b). Yastrebov Mytrofan Pylypovych. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 847–849). Kyiv: Publishing house “Kyievo-Mohylianska akademiia” [“Kyiv-Mohyla Academy”] [in Ukrainian].
- Lebedev, M. (1868). Bossyuet, episkop Moskiy, i znachenie ego dlya katolicheskoy tserkvi vo Frantsii [Bossuet, Mosc bishop, and his value for Catholic Church in France]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 59–105, 4, 3–41 [in Russian].
- Malyshevskiy, I. (1867). Dominikanets Yatssek (Jakinf, Hyacinthus) Odrovonzh, mnimyy apostol zemli russkoy [Dominican Jacek (Jakinf, Hyacinthus) Odrovongue, false apostle of the Russian land]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 4, 25–80, 6, 421–481, 8, 215–292 [in Russian].
- Matseevich, L. (1870). Pol'skiy propovednik XVII veka, iezuit Foma Mlodzyanovskiy [Polish preacher of the XVII century, Jesuit Thomas Mlodzianovsky]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 4, 108–153, 7, 155–272, 9, 501–534, 10, 3–81, 12, 457–566 [in Russian].
- Matseevich, L. (1871). Pol'skiy propovednik XVII veka, iezuit Foma Mlodzyanovskiy [Polish preacher of the XVII century, Jesuit Thomas Mlodzianovsky]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 4, 128–208 [in Russian].
- Mel'khisedek, ep. (1884) Papizm i nastoyashchee polozhenie pravoslavnoy tserkvi v korolevstve Rumynskom [Papism and the present position of the Orthodox Church in the Kingdom of Romanian]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 7, 357–430, 8, 545–582 [in Russian].
- Nevskiy, M. (1862). Sovremennoe sostoyanie voprosa o soedinenii tserkvey – vostochnoy i zapadnoy [The current state of the question of the Eastern and Western Churches union]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 7, 304–358, 8, 359–395 [in Russian].
- Orda, Kh. (1864). Apologeticheskaya i polemicheskaya literatura na zapade protiv sochineniya Ernesta Renana “Vie de Jesus” [Apologetic and polemical literature in the West against the work of Ernest Renan “Vie de Jesus”]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 9, 71–160 [in Russian].
- Pastushenko, L. A. (2015). Voronov Oleksandr Dmitrovich. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 1: A–K (pp. 332–334). Kyiv: Publishing house “Kyievo-Mohylianska akademiia” [“Kyiv-Mohyla Academy”] [in Ukrainian].
- Petrov, N. (1868). Kratkoe izvestiye o polozhenii bazilianskogo ordena i raznykh peremenakh v ego upravlenii ot 1772–1811 [Short news about position of Basilian order and different changes in his management from 1772 till 1811]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 7, 147–168, 10, 100–144, 11, 245–302 [in Russian].

- Petrov, N. (1869). O vodvorenii iezuutov v Ispanii i raspriakh ikh s dominikanami [About Jesuits settlement in Spain and their dissensions with the Dominicans]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 3, 404–450 [in Russian].
- Petrov, N. (1872). Ocherk istorii bazilianskogo ordena v byvshey Pol'she [An essay of Bazilian order in former Poland]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 5, 428–494, 8, 373–436, 11, 343–409 [in Russian].
- Petrov, N. (1870). Ocherk istorii bazilianskogo ordena v byvshey Pol'she [An essay of Bazilian order in former Poland]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 2, 295–374, 5, 225–317, 6, 480–554, 7, 118–189 [in Russian].
- Petrov, N. (1870). Ocherk istorii bazilianskogo ordena v byvshey Pol'she [An essay of Bazilian order in former Poland]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 3–85, 2, 161–272 [in Russian].
- P., I. (1892). Protiv Izheucheniya o vselenskom glavenstve Rims-koy tserkvi [Against a false doctrine about universal supremacy of the Catholic Church]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 9, 142–162 [in Russian].
- Rodnikov, V. P. (1909). Tserkov' i gosudarstvo v novoy Italii (istoricheskiy ocherk) [A church and state are in new (historical essay)]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 3, 371–388, 4, 580–600 [in Russian].
- Shmorgunov, Z. (1862). Tridentskiy sobor [Trident Cathedral]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 8, 437–470, 9, 41–87 [in Russian].
- Shmorgunov, Z. (1862). Tridentskiy sobor [Trident Cathedral]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 3, 237–266, 6, 137–172, 9, 1–61 [in Russian].
- Sil'vestr, arkhim. (1874). Otvet pravoslavnyy na predlozhenuyu starokatolikami skhemu o svyatom Dukhe [Orthodox answer for the Old Catholic offered chart about saint Spirit]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 8, 182–302 [in Russian].
- Sil'vestr, arkhim. (1875a). Otvet pravoslavnyy na skhemu starokatolikov o dobrykh delakh [Orthodox answer for the Old Catholic offered chart about good works]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 8–78, 2, 167–213 [in Russian].
- Sil'vestr, arkhim. (1875b). Otvet pravoslavnyy na skhemu starokatolikov o Presvyatoy Deve [Orthodox answer for the Old Catholic offered chart about the Blessed Virgin]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 1–7 [in Russian].
- Sistematischeskiy ukazatel' statey, pomeshchennykh v zhurnale "Trudy Kievskoy Dukhovnoy Akademii" za 1860–1904 gg* [Systematic index of articles placed in the magazine "Trudy Kievskoi Dukhovnoi Akademii" after 1860–1904]. (1905). Kyiv: Tip. I. I. Gorbunova [in Russian].
- Sistematischeskiy ukazatel' statey, pomeshchennykh v zhurnale "Trudy Kievskoy Dukhovnoy Akademii" za 1905–1914 gg.* [Systematic index of articles placed in the magazine "Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii" after 1905–1914]. (1915). Kyiv: Tip. "Petr Barskiy v Kieve" [in Russian].
- Tamborra, A. (2007). *Katolicheskaia tserkov i russkoe pravoslavie. Dva veka protivostoianiia i dialoga* [Catholic Church and Russian Orthodoxy. Two centuries of confrontation and dialogue]. Moscow: Bibleisko-bogoslovskii institut sv. apostola Andreia, 2007 [in Russian].
- Tkachuk, M. L. (2015). Avhustyn (Hulianytskyi Andrii Fedorovych). In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 1: A–K (pp. 77–80). Kyiv: Publishing house "Kyievo-Mohylianska akademiia" ["Kyiv-Mohyla Academy"] [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. L. (2016a). Vypuskniky Kyivskoi dukhovnoi akademii (1823–1919). Dodatok 5. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 881–951). Kyiv: Publishing house "Kyievo-Mohylianska akademiia" ["Kyiv-Mohyla Academy"] [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. L. (2016b). Malevanskiy Hryhorii Vasylovych. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 130–131). Kyiv: Publishing house "Kyievo-Mohylianska akademiia" ["Kyiv-Mohyla Academy"] [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. L. (2016c). Matseievych Lev Stepanovych. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 159–163). Kyiv: Publishing house "Kyievo-Mohylianska akademiia" ["Kyiv-Mohyla Academy"] [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. L. (2016d). Sylvestr (Malevanskiy). In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 546–550). Kyiv: Publishing house "Kyievo-Mohylianska akademiia" ["Kyiv-Mohyla Academy"] [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. L. (2016e). Chetverykov Ivan Pymenovych. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 796–802). Kyiv: Publishing house "Kyievo-Mohylianska akademiia" ["Kyiv-Mohyla Academy"] [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. L., Voloshyn, Yu. V. (2016). Khoynatskiy Andrii Fedorovych. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 2: L–Ya (pp. 768–769). Kyiv: Publishing house "Kyievo-Mohylianska akademiia" ["Kyiv-Mohyla Academy"] [in Ukrainian].
- Vzglyad katolika na proshedshee i nastoyashchee Bogosloviya [Catholic point of view on the past and present of Theology]. (1864). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 10, 191–214 [in Russian].
- Voronov, A. (1862). O proiskhozhdenii svetskoy vlasti pap [About the origin of society power of the Popes]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 53–104, 2, 164–196 [in Russian].
- V-nov, A. (1866). Zametki iz tserkovnoy zhizni Zapada [Notes from Western Church life]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 6, 231–254 [in Russian].
- Yastrebov, M. F. (1878). Ideya papskogo glavenstva, zashchishchaemaya na osnovanii bogosluzhebnykh knig pravoslavnoy tserkvi [The idea of the Pontifical supremacy, protected on the basis of the liturgical books of the Orthodox Church]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 6, 531–564, 10, 3–38, 12, 451–494 [in Russian].
- Yastrebov, M. F. (1881). Katolicheskiy dogmat o nepogreshimosti papy [The Catholic dogma of the infallibility of the Pope]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 11, 289–328 [in Russian].
- Yaremenko, M. V. (2016). Dakhnovich Stepan/Stefan Oleksandrovich. In M. L. Tkachuk & V. S. Briukhovetskiy (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. Vol. 1: A–K (pp. 431–432). Kyiv: Publishing house "Kyievo-Mohylianska akademiia" ["Kyiv-Mohyla Academy"] [in Ukrainian].
- Zagranichnye zametki [Foreign notes]. (1868). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 4, 338–354, 6, 564–578, 7, 169–184, 8, 325–347, 11, 303–354 [in Russian].

Liudmila Pastushenko

**STUDIES OF CATHOLICISM
IN THE JOURNAL
“TRUDY KIEVSKOI DUKHOVNOI AKADEMII”**

The article contains first complete and systematic analysis of the studies devoted to dogmatics and liturgy, the history and the modern state of Catholicism published by Kyiv Theological Academy professors and pupils in the journal “Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii” starting from the 1860s to the beginning of 1900s. This paper considers the main problems, themes, ideas which became the subject of interest of the Kyiv thinkers in studying this Christian denomination as well as highlights the specificity of the approach of the authors to certain aspects of the issue raised in the articles. The main directions of research on Catholicism are singled out, and an attempt is made to give a characteristic to each of these directions: 1) researches of dogmatic and canonical principles of the Catholic Church (these investigations were of polemical and historical-critical character); 2) history of Catholicism – history of cathedrals, papacy, missionary and educational activity of monastic orders in Western European and Ukrainian territories and at the same time the history of certain prominent personalities of Catholicism (groundbreaking historical researches characterized by attracting a considerable amount of archival documents, handwritten and printed primary sources, multiplying a source of research on the history of Catholicism); 3) review and assessment of the religious life of Western Europe in the middle of the 19th – early 20th centuries through the prism of important events within the Catholic Church (coverage of the modern challenges faced by Catholicism and the response of the Catholic Church to them).

Consideration of the journal publications allows author to conclude that they present a rather fruitful experience of comprehending one of the most influential religious traditions of the Western Catholicism.

Keywords: the journal “Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii”, Kiev Theological Academy, Catholicism, Catholic Church, Orthodox Church, dogma, worship, monastic order, Jesuits, the Pope of Rome, church-state relations, union of churches, modernism.

Матеріал надійшов 16.09.2018